

LOPAR, Govor 17. 10. 2021

Dr. Nadja Terčon

Pomorski muzej – Museo del mare »Sergej Mašera« Piran – Pirano

Spoštovane tovarišice in tovariši, gospe in gospodje, borci, vojni veterani, slovenski pomorščaki vseh generacij in smeri, cenjeni gostje, dragi prijatelji in somišljeniki, pozdravljeni vsi, ki ste danes z nami!

Pred natanko pred 77. leti je poročnik Franc Dermota, ki so ga poslali iz Mornariške grupe IX. korpusa v slovensko Istro, da organizira mornarico, takole poročal: »*V zadnjem poročilu sem vam javil, da sem prispel do KMK. Danes pošiljam nekaj zanimivosti splošne obveščevalne narave, ki sem jih opazil med potjo. Pot do glavne ceste Reka–Trst smo prešli brez posebnih težav. Tudi samo cesto smo prekoračili brez zapreke, čeprav ima okupator na njej zelo gost promet in vrši često kontrolo. Pot od Skadanščine naprej pa je bila težja. Južno od nje namreč poteka utrjena črta Reka–Trst, ki jo sedaj gradijo. /.../ Preko te utrjene črte vodi kurirska zveza z Istro. Že sedaj je prehod zelo težak, če pa bodo črto popolnoma zasedli, bo vsaka kurirska zveza z vami popolnoma nemogoča. Zato je nujno potrebno, da nam pravočasno pošljete radio ekipo z oddajnikom, da bomo v dneh, ko bodo hitre odločitve in hitra navodila osnovne važnosti, bili z vami v stikih preko postaje. Tudi orožje in opremo nujno rabimo, ker smo zaradi okupatorjevih pogostih patrol prisiljeni na bivanje v prirodi, /.../. V prihodnjih dneh pričakujem prihod tovarišev, katere sem mobiliziral za mornarico na KIVP in v 4. bataljonu 9. brigade. Tako bo postala mornariška grupa cca 10 tovarišev kot osnova. Z vašim dovoljenjem bom spremenil glavo in dopisal v imenu mornariške grupe pri KMK. Takoj po formiranju vam bom poslal spisec vseh tovarišev, da boste odredili političnega komisarja in vodjo grupe. Grupa bo takoj pričela z delom.«*

V takih pogojih, ki so se samo še slabšali do konca vojne, je začela delati mornariška skupina, ki je 15. oktobra 1944 prišla v slovensko Istro. Dan prihoda te prve 4-članske skupine, ki je preko vasi Lopar prišla na KMK, ki se je takrat nahajala pod vasjo Topolovec, so po vojni začeli obeleževati kot dan ustanovitve MOK, ker je bil to za naše kraje nov pomemben mejnik in pomnik v razvoju NOB. Dejansko pa je bila mornariška skupina pod vodstvom Franca Dermote ustanovljena šele konec oktobra 1944 kot Mornariška grupa pri KMK in se šele v novembru po ukazu štaba IX. korpusa preimenovala v samostojni MOK.

Odred je od ustanovitve dalje uspešno izvajal svoje naloge, sodeloval pri sabotažnih akcijah in drugih napadih na okupatorja, predvsem pa je okrepil obveščevalno dejavnost na tem območju. Razpredel je obveščevalno mrežo med domačini, tako Italijani kot Slovenci. Sodeloval je pri reševanju ameriškega pilota Charlesa Doughertya, ki je 30. januarja 1945 s padalom prisilno pristal pri Borštu. Skupaj s partizani iz KMK in lokalnim prebivalstvom so ga rešili in mu omogočili, da se je vrnil v svojo bazo na jugu Italije. Zelo odmeven je bil napad na Izolo 14. in 15. aprila 1945, v katerem se je odred, ki je takrat štel že 70 borcev, tudi oborožil in se številčno okrepil. Pomembno vlogo je odred odigral pri osvobajanju istrskih obalnih mest. V teh

zaključnih operacijah je bila njegova naloga uničiti sovražnikove mornariške postojanke, zaščititi mestna pristanišča pred miniranjem in vzpostaviti pomorsko oblast, kar mu je tudi uspelo. Severozahodna Istra je bila dokončno osvobojena 1. maja 1945. Takrat je po današnjem slovenskem morju zaplul prvi patroljni čoln partizanske mornarice z zastavo, ki so jo sešila dekleta iz Loparja.

Dermota je v poročilu 1. maja med drugim zapisal: »*Mornariški odred Koper je 28. 4. očistil Izolo in pregnal okupatorja. Dne 1. maja je odred zasedel mesto ter pristanišče Piran ter Portorož. V Izoli, Piranu in Portorožu je odred prevzel oblast tudi nad mestom. Isti dan so bila ustanovljena zastopništva v sledečih pristaniščih: Koper, Piran in Izola ter Portorož. Podatkov za mestece in pristanišče Milje še nimamo.*«

V spomin na prihod prvih mornarjev v Istro praznuje 15. oktobra svoj občinski praznik občina Piran, kjer deluje v okviru Občinskega združenja borcev za vrednote NOB tudi Skupnost partizanskih pomorščakov Slovenije. Tako se vsako leto v Portorožu ob spomeniku padlim pomorščakom in v Loparju pred kulturnim domom skupinsko spominjamo prihoda prvih slovenskih mornarjev na to območje in vedno znova opozarjamo, da je pri osvobajanju severozahodne Istre sodelovala tudi partizanska mornarica. Mornariške enote IX. korpusa lahko upravičeno štejemo za prve slovenske mornariške enote v novejši zgodovini. Odločitev o njihovi ustanovitvi in njihova dejavnost ter sodelovanje pri osvobajanju obale so pripomogli, da sta Slovenija in Jugoslavija sploh mogli in lahko zahtevali dostop do morja in, ob izgubi Trsta, uveljavljali zahtevo po njegovi nadomestitvi. Pripomogli so, da si je Slovenija priborila izhod na morje in se je mogla v bodoče, predvsem po rešitvi tržaškega vprašanja in podpisu londonskega memoranduma oktobra 1954, razvijati kot pomorska država z močnim pomorskim gospodarstvom in drugimi pomorskimi dejavnostmi.

Zadnje čase je predvsem zaradi neopravičljivih izgub tistega pomorskega in drugega gospodarstva, ki so ga ustvarjali naši predniki, naš spomin še kako boleč. Boleč je spoznanje, da včasih kaže, kot da je bilo dolgoletno delo za utrditev svobodnega in neodvisnega značaja Slovenije v družbi držav, ki se ne samo zavedajo prednosti položaja ob morju, temveč znajo ta položaj v splošno dobro tudi s pridom izkoristiti, zaman. Boli spoznanje, da so bila prizadevanja za pridobitev in razvoj takšnega stanja, zaman. In čeprav je v tem trenutku skoraj vsa naša pozornost namenjena tistemu majhnemu, nevidnemu sovražniku, ki mu pravimo virus, in izredno zaskrbljujočim političnim in družbenim razmeram v naši državi, pa moramo vsi, ki cenimo in spoštujemo vrednote NOB, skrbeti, da spomin na tiste prelomne vojne čase in na vse tiste, ki so takrat brezkompromisno darovali svojo mladost, zdravje in življenja za svobodo, socialno pravičnost, za vrednote kot so enakopravnost, enotnost, bratstvo, humanost, za dostojno življenje vseh v pravični in humani družbi, torej za skupno boljše življenje, ne bo utonil v pozabo!!!